

„OLYAN TITKOKRA VÁGYUNK, AMELYEK MEGFEJTÉSÉRE VAN REMÉNY”

Jankovics Marcellel Dukay Nagy Ádám beszélget

Jankovics Marcell filmrendező, művelődéstörténész, grafikus 46 éve dolgozik abban a Pannónia Filmstúdióban – most annak jogutódjánál –, ahová az egykori ezrek helyett ma csupán nyolc embert köt a munkája. A rajzfilm, a szó legszorosabb értelmében, válságban van: nincs mese. A producereket a gyors kasszasiker foglalkoztatja, hosszú távú szellemi és anyagi befektetéseket egyelőre kevesen fontolgatnak. Csodára volna szükség. Már csak azért is, mert az a ma készülő mozik és a gyerekeknek szánt könyvek többségéből is kivészett.

– *Miért kezdtek el mozogni Jankovics Marcell festményei, rajzai? Egyáltalán miért animált filmmel, filmben mesél?*

– Sem amikor a pályára kerültem tizenkilenc évesen, sem később, amikor kezdtem önállósodni, nem gondoltam arra, hogy meséket szeretnék megfilmesíteni. Az adaptáció műfaja egészen az 1973-as *János vitézig* távol állt tőlem. Annak a filmnek az elkészítését viszont mindenképpen meg akartam nyerni – mert nagyon foglalkoztatott, nagyon ambiciózus voltam. Tulajdonképpen a szimbólumok iránti fogékonyságom miatt kezdett el a mű izgatni, hiszen a *János vitéz* nagyon gazdag asszociatív elemekben. A többi film és sorozat ezután jött magától. Nem az én kezdeményezésem volt például, hogy a *Magyar népmesék* sorozat – 1978-ban – elinduljon. Úgy kerültem szó szerint a képbe, hogy meghívtak a produkcióba, és én feleltem a képért, a látványért. Az első sorozatban, az első tizenhárom részben ez volt a munkám.

– *A hagyományokkal való szakításnak, a kísérletezésnek az volt-e az oka, hogy Ön valami újdonságot is akart alkotni, avagy az, hogy a szakmába véletlenül kerülve egészen másként tekintett a rajzfilm eszköztárára?*

– Ez utóbbi egészen biztosan így van... Nincs felsőfokú végzettségem, emiatt az elején borzasztó sokat kínlódtam, hogy „megtaláljam magam”. Általában ugyanis az embernek van a főiskolán egy vagy több mestere, aki vagy akik „ráteszik” egy útra, amit talán a ma-

gáénak is érez majd. Nekem ezzel szemben „ki kellett találnom” magamat. Noha a Gusztáv-sorozattal engem is ráraktak egy útra, még akkor is, ha az egészhez lelkileg semmi közöm nem volt, nincs. És bár humorérzésem, szerintem, van ma is, nem akartam azzal a műfajjal foglalkozni. A *János vitéz* készítése idején ugyanakkor halvány fogalmam sem volt a mesékről. Olyan voltam, akár egy hályogos kovács. Van viszont érzésem, úgy érzem, a szimbolikához, és ezek jelenléte átüt már azon a filmen is. Később már tudományosan kezdett el érdekelni a szimbolika. Emlékszem, a rózsamotívum volt, ami föléb-resztette a kíváncsiságomat. A levegőbe dobott rózsza megfelel a hajnalcsillagnak, azaz a Vénusz bolygónak, amely vezeti az úttalant a sötétségből a világosságba... Mindig azt szerettem volna, ha a rajzfilmet felnőtt műfajnak és önálló művészeti ágnak tekintik; a személyes céloom pedig az volt, hogy olyan érzelmeket is ki tudjak váltani, amelyek nem közvetlenül kapcsolódnak a konvencionális rajzfilmhez.

– *Elkalandoztunk, viszont ha már a másik műfaját, az írást említi: gyerekeknek is alkotó filmsként mit gondol az olvasás–mozgóképek arányáról?*

– A Nagy Könyv versenybe én dobtam be a később nyertes *Egri csillagokat*. Hatvanöt éves vagyok, és ma is itt van az irodai könyvespolcomon. Az olvasás kontra film arányt illetően a gyerekekben bízom. Van egy sorsfordító sikerélményem. A *Sisyphus*, igaz, hogy nem gyerekfilmnek készült, az 1975-ös teheráni rajzfilmszfiválón a gyerekszűri nagydíját kapta. A tíz év körüli, ázsiai, afrikai, európai gyerekeknek ott a *Sisyphus* volt a legjobb. Tulajdonképpen nekem is akkor esett le a tantusz – harmincnégy éves voltam –, hogy a gyerekekkel nem gúgyogni kell. Hogy kortól, nemtől, kultúrától és társadalomtól függetlenül mindannyian olyan titkokra vágyunk, amelyek megfejté-

Jankovics Marcell
Fotó: MTI

sére van remény. Ha erről szól a történet, és ha becsülettel fogalmaz, majdnem mindegy, hogy mozi vagy könyv meséli el. A *Csodaszarvas*-ról sok pedagógus, de általában a felnőttek úgy vélekedtek, hogy „ez nagyon nehéz a gyerekeknek”. A gyerekek ezt szerencsére nem vették észre. Megértési problémáik ugyan akadnak, ezekről azonban nem ők tehetnek. A *Csodaszarvas*t közönségtalálkozó alkalmával hússzor láttam, minden előadáson átlagosan háromszáz gyerek vett részt. Az, hogy a szarvas csillagokká változik, egyikőjüket sem lepte meg, a glória viszont sokaknak teljesen ismeretlen volt.

– *Megváltozott a közönség.*

– Igen... Rendeteg gyöngécske gyerekkönyv jelenik meg, amelyekben egész egyszerűen nem történik meg a csoda. Ezeket fölítani sem érdemes. Azt hiszem, azok a gyerekek nem értik, hogyan változhat az állat emberré, az ember állattá vagy csillaggá, akik egész kis korukban nem hallgathattak tündérmeséket, és ilyen perctörténeteken nevelődtek. Vannak persze olyan hagyománytisztelő országok, mint Japán vagy az Egyesült Államok, amelyek önmaguknak már nem vetítik a maguk előállította B kategóriás produkciókat. Egyszerűen nem adják le a tévék, nem is a hazai, hanem a külföldi piacra készítik ezeket. Hogy itthon fölígul a kínálat, azt a nyolcvanas években már lehetett sejteni. Akkor már úgy éreztem: megindultunk a lejtőn. Így is lett. A hetvenes évek végén évi 18 óra rajzfilm készült Magyarországon, körülbelül 2,5 milliárd forint értékben. Ma az egész szakmának a pályázati úton elérhető összege 275 millió. Ez azt jelenti, hogy a szakmának bérmunkákból kell valahogyan eltengődnie. A másik lehetőség: gyors kassza- és közönségsikert csinálni. Erre jó példa Gauder Áron filmje, a *Nyócker!* Belőtte a közönségét, és nyert. Egy filmnek most hetek alatt kell tarolnia. Ez esetben sikerült, de persze ez nem jelenti azt, hogy a film költsége is megtérült. Ha igen, az is csak sok-sok év után történhetik meg. A *Csodaszarvas*nak erre messze nincs esélye. De nem is ez volt a célom vele.

– *Mert nem készült hozzá bögre, baseballsapka?*

– Készülhetett volna. A közmegegyezés azonban az, hogy az ilyen típusú filmhez ez nem illik. A Zsolnay egyszer rendelt egy sorozatot a *Magyar népmesék* motívumaiból... nem lett az egészből semmi. Ugyanakkor a *Vuk* nyomán, ami igényes, népszerű és érthető mozi, sok ajándéktárgy készült és fogyott el. Azért az nem véletlen, hogy a világ rajzfilmjeit ma már Közép-Európából „megszökött” művészek készítik...

– *Tendencia volt, hogy a hatalom kezét nem bíró alkotók a rajzfilm-stúdióban találtak menedéket?*

– Korniss Dezső babafejek festéséből élt akkor, amikor két film is készült vele. Gross Arnold ténylegesen beállt rajzolni, igaz, később nem tudta elviselni, hogy nem hagyhatta ott a kézjegyet... A rajzfilmek között nagyon sok, főiskoláról kirúgott volt. Szabó Szabolcsot, Dargayt, Kovásznait kirúgták a képzőről, engem politikai okokból föl sem vettek... A műfaj egyébként nem szúrta a politika szemét. Foky Ottó egyik filmjének a végét kellett egyszer kijavítani politikai okok miatt, mert egy egér megevett benne egy maoista piros könyvet, és ettől óriás lett belőle. Ez azért érdekes, mert Fokyról derült ki, hogy ő volt a mi házi III/III-as ügynökünk... Általában ilyesmire azért nem került sor, mert ami aggályos volt, már forgatókönyvként elutasították. A *Fehérlófiúval* az volt a probléma, hogy a főcím alá írtam: „A szkíta, hun, avar és a többi pusztai nép emlékének”. Aztán végül is maradt. A paranoia azonban ilyen fokú volt. Megváltozott a világ, én is. Nem az a fontos, hogy a külföldi fesztiválok díjakat kapják, sem az, hogy jó eladásom legyen. Sokkal fontosabb, hogy évente egyszer egyik-másik egészestés filmemet levetítí valamelyik televízió. Ez számomra is furcsa, mert a pályám első felében önállóságra törekedtem és különbözni akartam. A második felében pedig rettenetesen elkezdtek érdekelni mások művei, melyeket vagy adaptálni vagy egyszerűen csak megérteni próbálok. Most például a lőcsei Szent Jakab-templom oltárképeiről írom egy készülő fotóalbum kísérőszövegét...

– *Beszélgünk a jelenről!*

– Az Iparművészeti Főiskolán, a vizuális kommunikáció szakon belül működik rajzfilmes képzés, ahol évente öt-hat fiatal végez, akiből az lesz, ami – nem tudom, hol helyezkednek el. Itt, a Pannóniában alapfokú képzést tartunk, ami elsősorban a tehetségek fölfedezésére alkalmas. Ma mintegy tíz kisebb stúdió foglalkozik még animációval. Hogy a műhelyek összementek, annak az is az oka, hogy a sok kézimunkát kívánó kihúzás, kifestés ma már digitálisan készül. A filmvagyont elvonták tőlünk, abból bevétel gyakorlatilag nincs, várjuk a privatizációt. Ha az irodámból kivinném, ami az enyém, nem sok érték maradna benn. Úgy hatszázan foglalkoznak ma még ezzel, de mindenki váltott. Van, aki energiatel-reklámot rajzol, más gigantposztert készít. Jómagam tizenhét éve dolgozom *Az ember tragédiáján*. Mivel a pénz csak csordogál, egyszerűen csak egy-egy színt tudok nagy ne-

hézségek árán megcsinálni. Sokszor nem is a pénz-, de emberhiány az oka. A kollégák le vannak kötve, otthagyták a szakmát... Ez a kétségkívüli válság azonban világjelenség. A magyarországi úgynevezett állami rajzfilmgyártás mi vagyunk itt nyolcan a Pannóniában. De a valaha világhírű nemzeti magyar rajzfilmgyártás eddig egyetlen kormányának sem volt fontos. Magyarországon ha valamit lerombolnak, annak sóval hintik be a helyét, és buszpályaudvart építenek rá.